

3/2008

wiadomości melioracyjne i łąkarskie

Agencja Nieruchomości i Inżynierii Środowiska Wiejskiego

ISSN 0510-4262

Informacje naukowo-techniczne

Uwarunkowania formalno-prawne przygotowania inwestycji małej retencji wodnej

Słowa kluczowe: mała retencja wodna, inwestycja celu publicznego, decyzja środowiskowa, procedury administracyjne, pozyskiwanie gruntów

Wstęp

Realizacja inwestycji z zakresu małej retencji wodnej w Polsce odbywa się w oparciu o wojewódzkie programy rozwoju małej retencji wodnej planowane do realizacji do roku 2015. Dokumenty te zostały opracowane w oparciu o porozumienia Ministerstwa Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej oraz Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 21 grudnia 1995 r. dotyczącego współpracy w zakresie programu małej retencji [9], a także Ministra Środowiska, Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Prezesa Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Prezesa Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej z dnia 11 kwietnia 2002 r. podejmującego kwestię współpracy na rzecz zwiększenia rozwoju małej retencji wodnej oraz upowszechniania i wdrażania proekologicznych metod retencjonowania wody [8].

Realizacja programu rozwoju małej retencji wodnej odbywać się miała głównie drogą budowy zbiorników wodnych, podpiętrzania jezior oraz tworzeniem retencji korytowej. Tylko nieliczne programy uwzględniały agromelioracje i zalesienia [5]. W latach 1998-2005 najczęściej wody zretencjonowano w wyniku realizacji piętnię jezior (43%) oraz sztucznych zbiorników wodnych (37%) [6]. Trzeba jednak zaznaczyć, że uzyskiwane średnioroczne przyrosty zmagazynowanej wody w tych latach stanowiły zaledwie 23% wielkości ujętej w programach małej retencji do 2015 r. Z tego względu warto przyjrzeć się, jak wyglądają aktualne uwarunkowania formalno-prawne przygotowania realizacji inwestycji małej retencji wodnej oraz zastanowić się nad głównymi problemami związanymi z realizacją tego rodzaju przedsięwzięć.

Dokumenty strategiczne

Podstawowym dokumentem strategicznym określającym cele i priorytety rozwoju społeczno-gospodarczego Polski oraz warunki, które powinny ten rozwój zapewnić jest przyjęta w dniu 29 listopada 2006 r. przez Radę Ministrów Strategia Rozwoju Kraju 2007-2015 (SRK) [14]. Zadania inwestycyjne z zakresu małej retencji wodnej ujęte zostały w priorytecie 2: *Poprawa stanu infrastruktury technicznej i społecznej* w punkcie I. *Infrastruktura techniczna*, podpunkt e. *Infrastruktura ochrony środowiska*. Zakłada on (oprócz przedsięwzięć związanych z oczyszczaniem ścieków, zapewnianiem wody pitnej wysokiej jakości, ochroną przyrody i różnorodności biologicznej itd.) wspieranie działań z zakresu ochrony przed katastrofami naturalnymi, zwłaszcza powodzią i ich skutkami. Według zapisów SRK techniczne działania w zakresie ochrony przeciwpowodziowej mają obejmować przede wszystkim inwestycje modernizacyjne i odtworzeniowe, a także rozwój małej, sztucznej retencji oraz budowy polderów. W ten sposób powinny one stanowić niezbędne uzupełnienie działań dotyczących retencji naturalnej.

Wsparcie dla zadań z zakresu małej retencji wodnej powinno wynikać także z realizacji podpunktu d. *Infrastruktura energetyki*, w którym zawarto zapis o postępie prac rozwojowych i inwestycyjnych w zakresie energii odnawialnej jako alternatywnego źródła zasilania gospodarki, oczywiście w zgodzie uwarunkowaniami środowiskowymi. W pewnym stopniu zadania z zakresu małej retencji wodnej wpisują się w działania priorytetu 3: *Wzrost zatrudnienia i podniesienie jego jakości*, który w punkcie c. *Inicjatywy na rzecz równości szans na rynku pracy* wspomina o możliwościach kreowania miejsc pracy w ramach działalności prośrodowiskowej, jak np. rolnictwo ekologiczne, ochrona przyrody i krajobrazu, ekoturystyka, alternatywna energetyka (tzw. zielone miejsca pracy).

Realizacja inwestycji z zakresu małej retencji wodnej wpisuje się także w priorytet 5: *Rozwój obszarów wiejskich*, przy czym podstawą wszelkich działań powinna być dbałość o walory przyrodnicze obszarów wiejskich, tak, by rozwój gospodarczy nie prowadził do degradacji środowiska. Wzrost konkurencyjności gospodarstw rolnych ma następować m.in. poprzez budowę urządzeń melioracyjnych nawadniających i odwadniających, wpływających bezpośrednio na rezultaty produkcji rolnej. Zachowana atrakcyjność przyrodnicza, krajobrazowa i kulturowa obszarów wiejskich może również stanowić istotny warunek rozwoju agroturystyki.

Uzupełnieniem do SRK są inne opracowania o charakterze programowym, m.in. Narodowy Program Rozwoju na lata 2007-2013 i związane z nim sektorowe (SPO) i regionalne (RPO) programy operacyjne związane z wykorzystaniem środków Unii Europejskiej. W 16 RPO odniesień do małej retencji wodnej należy szukać wśród działań z zakresu ochrony przeciwpowodziowej. Przeważa w nich podejście technokratyczne. W kontekście obowiązku nałożonego przez Ramową Dyrektywę Wodną osiągnięcia do 2015 roku dobrego stanu wód powierzchniowych zastanawia brak wytycznych budowy m.in. zbiorników małej retencji. Jedynie RPO woj. lubelskiego nakłada na potencjalnych beneficjentów inwestycji gospodarki wodnej obowiązek uwzględniania potrzeb ochrony przyrody, zaś woj. podkarpackie deklaruje utrzymanie naturalnego charakteru cieków poza terenami o zwartej zabudowie. Warto jednak podkreślić, że aż w 9 województwach na wsparcie mogą liczyć także działania ukierunkowane na odtwarzanie i ochronę terenów zalewowych oraz innych obszarów wodno-błotnych, a także zwiększanie naturalnej retencji w zlewni. Poza działaniami na rzecz zwiększenia retencyjności dolin rzecznych w czterech województwach przewiduje się wsparcie dla projektów ukierunkowanych na renaturyzację ekosystemów wodnych obejmujących:

- udrażnianie korytarzy ekologicznych (rzecznych) oraz renaturyzacja obszarów hydrograficznych i utrzymanie obszarów wodno-błotnych w woj. dolnośląskim,
- zadrzewienia wzdłuż rzek i zbiorników wodnych oraz rewitalizacja dolin rzecznych w woj. lubelskim,
- naturalna forma ochrony wód przez zalesianie gruntów

położonych w zlewniach jezior i na terenach wód podziemnych bez izolacji, a także zagrożonych erozją w woj. warmińsko-mazurskim,

- odbudowa zdegradowanych siedlisk wodnych i budowa przepławek dla ryb w woj. wielkopolskim [4].

Z punktu widzenia rozwoju małej retencji wodnej najważniejszy wydaje się PO *Infrastruktura i Środowisko*. Realizacja obiektów małej retencji została w nim uwzględniona w priorytecie: *Zarządzanie zasobami i przeciwdziałanie zagrożeniom środowiska*. Na jego wykonanie przewiduje się kwotę 545 mln euro, która pochodzić będzie z Funduszu Spójności. O finansowe wsparcie ubiegać się będą mogły m.in. Wojewódzkie Zarządy Melioracji i Urządzeń Wodnych, Regionalne Zarządy Gospodarki Wodnej, PGL Lasy Państwowe i jego jednostki organizacyjne, jednostki samorządu terytorialnego i in. [10].

Środki na inwestycje z zakresu małej retencji wodnej można także pozyskać w ramach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* (PROW) [11]. Omawiane inwestycje wpisują się w oś 1 *Poprawa konkurencyjności sektora rolnego i leśnego*, działanie *Poprawianie i rozwijanie infrastruktury związanej z rozwojem i dostosowaniem rolnictwa i leśnictwa (kod 125)*, schemat II – *Gospodarowanie rolniczymi zasobami wodnymi*. Jednym z celów działania w tym schemacie (oprócz poprawy jakości gleb poprzez regulację stosunków wodnych i poprawy ochrony użytków rolnych przed powodzią) jest zwiększenie retencji wodnej. W ramach tego schematu. wyłącznymi beneficjentami ww. programu są wojewódzkie zarządy melioracji i urządzeń wodnych. Poziom pomocy może wynosić maksymalnie 100% kosztów kwalifikowanych inwestycji, a wymagany krajowy wkład środków publicznych (w wysokości minimum 25% kosztów kwalifikowanych) ponosi Budżet Państwa. Na finansowanie działań z tego schematu przewiduje się 440 mln euro.

Projekty inwestycji małej retencji wodnej są również zbieżne z założeniami i celami *Polityki Ekologicznej Państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010* [7]. Wskazuje ona, iż w Polsce, jako kraju o ubogich zasobach wodnych, podstawowe znaczenie w zaopatrzeniu gospodarki narodowej mają zasoby wód powierzchniowych. Natomiast zasoby wód podziemnych przeznaczone powinny być przede wszystkim do zaopatrzenia ludności w dobrą wodę do picia. Prezentując stan wyjściowy w *Polityce...* [7], zwraca się uwagę na ograniczoną możliwość wykorzystania zasobów wód powierzchniowych ze względu na ich zmienność w czasie i stan jakości. „Duże zbiorniki retencyjne, w których gromadzi się 5% odpływu rocznego, posiadają pojemność trzykrotnie niższą od uznawanej w Europie za wystarczającą dla bezpiecznego zaopatrzenia w wodę i zapewniającą wystarczający poziom ochrony przeciwpowodziowej. Niedostateczna retencja zbiornikowa nie pozwala na znaczące wyrównanie przepływów, jest także zbyt mała dla istotnego ograniczenia zagrożenia powodziowego kraju” [7]. Dla osiągnięcia długofalowego celu w zakresie gospodarowania zasobami wód, tzn. dobrego stanu ekologicznego wód, tak pod względem jakościowym, jak i ilościowym, przewiduje się realizację zadań średniookresowych (do 2010 r.). Z punktu widzenia rozwoju małej retencji najważniejszy wydaje się zapis o racjonalizacji zużycia wody i efektywnej ochronie przed powodzią. Dodatkowo *Polityka...* w punkcie dotyczącym ochrony i zrównoważonego rozwoju lasów w celach średniookresowych wymienia m.in. rozszerzenie renaturyzacji znajdujących się na terenach leśnych obszarów wodno-błotnych oraz zachowanie w stanie zbliżonym do naturalnego lub odtworzenie śródleśnych zbiorników i cieków wodnych.

Zrealizowanie inwestycji z zakresu małej retencji wodnej możliwe jest jednak dopiero wówczas, gdy wpisuje się ona w regionalne i lokalne programy oraz przepisy prawa miejscowego. Na poziomie regionalnym zadania małej retencji powinny być ujęte w strategiach rozwoju województw (cele strategiczne, kierunkowe) oraz planach zagospodarowania przestrzennego województw. Te, z kolei, powinny przekładać się

na strategię rozwoju powiatów, a dalej poszczególnych gmin, w których wykonywane są studia uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy. Studia te określają politykę przestrzenną gminy, w tym zasady zagospodarowania przestrzennego zaś miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego ustalają przeznaczenie terenu, rozmieszczenie inwestycji celu publicznego a także określają sposób zagospodarowania i warunków zabudowy terenu.

Akty prawne

Realizacja inwestycji z zakresu małej retencji wodnej uwarunkowana jest licznymi zapisami ustawodawstwa polskiego, regulacjami prawnymi Unii Europejskiej oraz podpisanymi przez Polskę umowami międzynarodowymi. Podstawowym aktem prawnym warunkującym rozwój małej retencji wodnej jest Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. *Prawo wodne* [Dz. U. 2005 r. Nr 239, poz. 2019, ze zm.] [18], które stanowi transpozycję zasad Ramowej Dyrektywy Wodnej w Polsce. Zawarty jest w nim m.in. zapis o obowiązku przygotowania projektu planu ochrony przeciwpowodziowej oraz przeciwdziałania skutkom suszy na obszarze kraju. Plan taki powinien uwzględniać m.in. kształtowanie dolin rzecznych i wykorzystanie naturalnej retencji, powiększenie dyspozycyjnych zasobów wodnych oraz rezerw pojemności powodziowej, poprawę gospodarowania rezerwaną pojemności retencyjnej i powodziowej, budowę, rozbudowę lub przebudowę urządzeń wodnych, mieć na uwadze obszary wymagające ochrony a także propozycje niezbędnych zmian w obowiązującym planie zagospodarowania przestrzennego (art. 117). Ustalenia tegoż planu oraz planu gospodarowania wodami na obszarze dorzecza powinny zostać uwzględnione w koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju oraz w planach zagospodarowania przestrzennego województwa.

Realizacja inwestycji małej retencji wodnej (np. zbiornika małej retencji wodnej) wiąże się często z koniecznością wyłączenia określonej powierzchni gruntów z produkcji rolnej i leśnej zgodnie z Ustawą z dnia 3 lutego 1995 r. *o ochronie gruntów rolnych i leśnych* [Dz. U. 2004 r. Nr 121, poz. 1266, ze zm.] [22]. Zgodnie z art. 6. Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* [Dz. U. 2004 r. Nr 261, poz. 2603, ze zm.] [19] budowa obiektów i urządzeń służących ochronie środowiska, zbiorników i innych urządzeń wodnych służących zaopatrzeniu w wodę, regulacji przepływów i ochronie przed powodzią jest celem publicznym i może być uznana za inwestycję celu publicznego w myśl art. 2. Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. *o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [Dz. U. 2003 r. Nr 80, poz. 717, ze zm.] [21]. Przepisy dotyczące zasad postępowania w przypadku inwestycji celu publicznego mają zastosowanie jedynie wówczas, gdy nieruchomości położone są na obszarach przeznaczonych w planach miejscowych na cele publiczne albo do nieruchomości, dla których wydana została decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego. Na etapie przygotowania inwestycji podstawą wszelkich działań w zakresie pozyskania terenów pod tą inwestycję jest kwalifikacja jej jako celu publicznego. Może to być wypis i wyrys z obowiązującego miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, lub też decyzja o lokalizacji inwestycji celu publicznego. Fakt ten ma decydujący wpływ na dalszy sposób postępowania w przedmiotowej sprawie i jest elementem odpowiednich norm prawnych.

Pozyskiwanie terenu pod omawiane inwestycje odbywa się zgodnie z przepisami dotyczącymi gospodarki nieruchomościami, w tym w szczególności o gospodarowaniu gruntami rolnymi i leśnymi (w przypadku gruntów Skarbu Państwa – Agencji Nieruchomości Rolnych i Lasów Państwowych) zgodnie z Ustawą z dnia 19 października 1991 r. *o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa* [Dz. U. 2004 r. Nr 208, poz. 2128, ze zm.] [25] oraz w drodze wykupu lub wyłączenia na cel publiczny, zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami*

[Dz. U. 2004 r. Nr 261, poz. 2603, ze zm.] [19] (w przypadku terenów prywatnych).

Niektóre inwestycje z zakresu małej retencji wodnej (jeśli wysokość piętrzenia wynosi 5 m lub więcej¹) określane są zgodnie z Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko [Dz. U. 2004 r. Nr 257, poz. 2537 ze zm.] [13] jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko (§ 2, ust. 1, pkt 34). W § 3, ust. 1, pkt 62 tegoż rozporządzenia jako przedsięwzięcia, które mogą wymagać sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko wymieniono dodatkowo zapory wodne i inne urządzenia magazynujące wodę lub piętrzące ją na wysokość powyżej 1 m. Zgodnie z art. 51 ust. 1, pkt 1 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. *Prawo ochrony środowiska* [Dz. U. 2006 r. Nr 129, poz. 902, ze zm.] [20] dla przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko obligatoryjnie sporządza się raport o oddziaływaniu na środowisko. Dodatkowo obowiązek ten może zostać stwierdzony dla przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000 w formie postanowienia organu właściwego do wydania decyzji środowiskowej, określającego jednocześnie zakres tegoż raportu.

Obowiązek sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko będącego częścią postępowania zmierzającego do wydania decyzji środowiskowej, a później także pozwolenia na budowę określa organ właściwy do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach po zasięgnięciu opinii starosty, powiatowego inspektora sanitarnego oraz wojewody, jeżeli występuje oddziaływanie na obszar Natura 2000 (art. 51 ust. 2 i 3 POŚ). Inwestor, zlecający sporządzenie raportu, powinien we własnym interesie dopilnować, aby zawierał on wszystkie elementy wymienione w art. 52. POŚ, dotyczącym zawartości raportu.

Zakres raportu określa się zgodnie z art. 49. ust. 5. POŚ po zasięgnięciu opinii wojewody (od 1. stycznia 2008 r. marszałka województwa) oraz państwowego wojewódzkiego inspektora sanitarnego (dla przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko) lub państwowego powiatowego inspektora sanitarnego (dla przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, dla których obowiązek sporządzenia raportu może być stwierdzony w drodze postanowienia).

Art. 46, ust. 1, pkt. 1 *Prawa ochrony środowiska* nakłada na przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko obowiązek uzyskania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia (w skrócie decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach lub decyzja środowiskowa). Decyzja środowiskowa zastąpiła obowiązującą przed 28 lipca 2005 r. uzgodnienia w zakresie ochrony środowiska dokonywane na etapie decyzji o warunkach zabudowy oraz projektu budowlanego. W przypadku inwestycji z zakresu małej retencji wodnej, zgodnie z art. 46a, ust. 7, pkt 4, organem właściwym do wydania decyzji środowiskowej jest wójt, burmistrz lub prezydent miasta. Jeżeli mamy do czynienia ze sztucznymi zbiornikami wodnymi będącymi przedsięwzięciami mogącymi znacząco oddziaływać na środowisko organem właściwym dla wydania omawianej decyzji jest wojewoda (art. 46a, ust. 7, pkt 1 lit. a tiret 5). W razie przedsięwzięć wykraczających poza obszar jednej gminy decyzję o środowiskowych uwarunkowaniach wydaje wójt, burmistrz lub prezydent miasta, na którego obszarze znajduje się największa część inwestycji, w porozumieniu z zainteresowanymi wójtami, burmistrzami lub prezydentami miast (art. 46a, ust. 8).

Decyzja środowiskowa jest wymagana także w przypadku, gdy planowane przedsięwzięcie (inne niż przedsięwzięcie mogące znacząco oddziaływać na środowisko) może znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000. Postanowienie wydaje się po wcześniejszym zasięgnięciu opinii wojewody.

1. Sztuczne zbiorniki wodne o pojemności nie mniejszej niż 10 mln m³, które zgodnie z § 2, ust. 1, pkt 33 są określane jako przedsięwzięcia mogące znacząco oddziaływać na środowisko nie są zaliczane do małej retencji wodnej zgodnie z *Porozumieniem z dnia 21 grudnia 1995 r.* [9].

Uzyskanie decyzji środowiskowej, zgodnie z art. 46, pkt 3 *Prawa ochrony środowiska*, wymaga przeprowadzenia postępowania w sprawie oceny oddziaływania na środowisko, które dla tego samego przedsięwzięcia przeprowadza się jednokrotnie. Procedurę tę realizuje organ właściwy do wydania decyzji środowiskowej. Wcześniej decyzja ta musi zostać uzgodniona z właściwym organem ochrony środowiska, państwowym inspektorem sanitarnym oraz wojewodą (jeśli występuje oddziaływanie na obszar Natura 2000).

Postępowanie, w ramach którego sporządzany jest raport o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko, musi zapewniać możliwość udziału społeczeństwa (art. 53 POŚ). Udział społeczeństwa reguluje szczegółowo Dział V (art. 31-39) *Prawa ochrony środowiska*.

Procedura przeprowadzania ocen oddziaływania na środowisko przedsięwzięć inwestycyjnych jest oparta na Dyrektywie Parlamentu Europejskiego i Rady 85/337/EWG z dnia 27 czerwca 1985 roku w sprawie oceny wpływu wywieranego przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko [3]. Zgodnie z art. 20, ust. 1, pkt 1 Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. *Prawo budowlane* [Dz. U. 2006 r. Nr 156, poz. 1118, ze zm.] [24] decyzja środowiskowa wiąże organ wydający decyzję o pozwoleniu na budowę oraz pozwolenie wodnoprawne na wykonanie urządzeń wodnych a także projektanta przy opracowywaniu projektu budowlanego.

W przypadku inwestycji z zakresu małej retencji wodnej decyzję środowiskową należy uzyskać przed pozwoleniem wodnoprawnym na wykonanie urządzeń wodnych (art. 46, ust. 4, pkt 4 POŚ).

Zgodnie z art. 37. Ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. *Prawo wodne* [Dz. U. 2005 r. Nr 239, poz. 2019, ze zm.] [18] piętrzenie i retencjonowanie śródlądowych wód powierzchniowych jest szczególnym korzystaniem z wód. W związku z tym każda tego typu inwestycja wymaga uzyskania pozwolenia wodnoprawnego (art. 122 *Prawo wodne*). Pozwolenie w tym wypadku, zgodnie z art. 140. ust. 2 tejsze ustawy, wydaje wojewoda (od 1 stycznia 2008 r. marszałek województwa).

Jak zaznaczono wcześniej *Prawo ochrony środowiska* nakłada obecnie również obowiązek postępowania oceniającego oddziaływanie planowanego przedsięwzięcia na obszary Natura 2000 zdefiniowane w art. 25. Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o *ochronie przyrody* [Dz. U. 2004 r. Nr 92, poz. 880, ze zm.] [17]. Lista obszarów Natura 2000 w Polsce znajduje się w Rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 [Dz. U. 2004r. Nr 229, poz. 2313] [12].

Przygotowanie i realizacja

Teoretyczną analizę uwarunkowań formalno-prawnych warto odnieść do przygotowywanej obecnie przez Wielkopolski Zarząd Melioracji i Urządzeń Wodnych w Poznaniu inwestycji pn. „Zbiornik Laskownica”, która ma być zrealizowana na terenie gminy Gołańcz w powiecie wągrowieckim w województwie wielkopolskim. Planowana inwestycja mająca podstawy w przyjętej przez Sejmik Województwa Wielkopolskiego *Strategii Rozwoju Województwa Wielkopolskiego* [15] oraz w *Aktualizacji programu małej retencji wodnej do realizacji w latach 2005-2015 na terenie województwa wielkopolskiego* [1] obejmować będzie budowę zapory czołowej wraz z budowlą przelewowo-upustową i przepławką dla ryb, piętrzenie wody w dolinie rzeki Struga Gołańcicka do rzędnej NPP 85,00 m n.p.m., o powierzchni zalewu 72 ha i pojemności użytecznej $V = 2,47 \text{ mln m}^3$ (wys. piętrzenia przy NPP – 5,68 m, przy Max PP – 6,18 m), przełożenie Strugi Gołańcickiej poniżej zapory i odbudowę tegoż cieku powyżej zalewu zbiornika.

Projektowana inwestycja należy do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, które zakwalifikowane zostało do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko (§2 ust. 1, pkt 34, Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczegółowych uwarunkowań związanych z kwalifikowaniem przed-

siewięcía do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko [Dz. U. 2004 r. Nr 257, poz. 2537 ze zm.] [13]) oraz do inwestycji celu publicznego zgodnie z art. 2. Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [Dz. U. 2003 r. Nr 80, poz. 717, ze zm.] [21].

Po uzyskaniu pozytywnych opinii Starosty Powiatu Wągrowieckiego i Burmistrza Gołańczy dot. „Koncepcji programowo-przestrzennej podpiętrzenia J. Laskownickiego” oraz po wyrażeniu pozytywnej opinii dotyczącej możliwości nieodpłatnego przekazania gruntów będących w ich zasobach na rzecz Skarbu Państwa 7 października 2004 r. WZMiUW wystąpił o wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego dla tego przedsięwzięcia. Procedura ta wynikała z faktu, iż gmina Gołańcz nie uchwaliła dla obszaru planowanej inwestycji miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego (art. 50. Ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym).

Wydanie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego wymagało uzgodnienia z: Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym, Wojewodą Wielkopolskim, Marszałkiem Województwa Wielkopolskiego, Starostą Powiatu Wągrowieckiego, dyrektorem Regionalnego Zarządu Gospodarki Wodnej w Poznaniu.

Negatywna opinia Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków w Poznaniu – Wielkopolskiego Konserwatora Zabytków zobligowała inwestora do opracowania „Koncepcji zabezpieczenia obiektów archeologicznych”. Dodatkowo właściciel stosownego gruntu – ANR O/T w Pile wystąpił do Ministra Kultury o wydanie decyzji w sprawie wykreślenia części zabytkowego parku w m. Laskownica Mała z rejestru zabytków.

Po zasięgnięciu opinii Państwowego Wojewódzkiego Inspektora Sanitarnego wojewoda określił zakres raportu o oddziaływaniu na środowisko. Na podstawie postanowienia opracowano odpowiedni raport.

W sumie uzyskanie decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego trwało rok (Tab. I).

ki realizacji przedsięwzięcia zostały uzgodnione z Państwowym Wojewódzkim Inspektorem Sanitarnym w Poznaniu. Zgodnie z art. 32 ust. 1 pkt. 1 oraz 53 teże ustawy zapewniono możliwość udziału społeczeństwa w prowadzonym postępowaniu. W związku z dużym zainteresowaniem lokalnej społeczności oraz licznymi zapytaniami dot. przyszłego oddziaływania zbiornika na tereny przyległe poproszono dodatkowo o opinię Wojewódzką Komisję do Spraw Ocen Oddziaływania na Środowisko. W sumie na decyzję środowiskową inwestor czekał prawie 10 miesięcy. W międzyczasie inwestor otrzymał również decyzję Ministra Środowiska zatwierdzającą projekt prac geologicznych dla ustalenia warunków geologiczno-inżynierskich projektowanego zbiornika (Tab. I).

Do wniosku inwestora z 3 lipca 2006 r. o pozwolenie wodnoprawne złożonego do Wojewody Wielkopolskiego dołączono „Operat wodnoprawny – zbiornik Laskownica, gmina Gołańcz” oraz „Instrukcję gospodarowania wodą – zbiornik Laskownica, gmina Gołańcz” stanowiącą podstawę wydania decyzji. Zgodnie z art. 127 ust. 6 Ustawy z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne [Dz. U. 2005 r. Nr 239, poz. 2019, ze zm.] [18] przed przystąpieniem do wydania decyzji wojewoda podał do publicznej wiadomości informację o wszczęciu postępowania wodnoprawnego oraz powiadomił zainteresowane strony, zgodnie z art. 10 Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego [Dz. U. 2000 r. Nr 98, poz. 1071, ze zm.] [16] o możliwości składania uwag i wniosków. Ostatecznie pozwolenie wodnoprawne na szczególne korzystanie z wód, wykonanie urządzeń wodnych oraz zatwierdzenie instrukcji gospodarowania wodą uzyskano 12 grudnia 2006 r. po ponad 5 miesiącach oczekiwania (Tab. I).

Wcześniej na podstawie art. 83, ust.1 i art. 90 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [Dz. U. 2004 r. Nr 92, poz. 880, ze zm.] [17] uzyskano od Burmistrza Miasta i Gminy Gołańcz zezwolenie na usunięcie drzew lub krzewów.

Ponadto na podstawie Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze [Dz. U. 2005 r. Nr 228, poz. 1947, ze zm.] [23] 11 kwietnia 2007 r. (po przeszło 5 miesiącach postępowania) uzyskano zatwierdzenie „Projektu dokumentacji

Decyzje i pozwolenia, które zostały (lub będą) uzyskane w toku realizacji inwestycji małej retencji wodnej- Zbiornik Laskownica, gm. Gołańcz.

TABELA I

Lp.	Nazwa decyzji	Podstawa prawna	Data złożenia wniosku	Data wydania decyzji	Organ wydający decyzję
1.	Decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego	Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym [Dz. U. 2003 r. Nr 80, poz. 717, ze zm.] [21]	7.10.2004	8.10.2005	Burmistrz Miasta i Gminy Gołańcz
2.	Decyzja o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia	Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska [Dz. U. 2006 r. Nr 129, poz. 902, ze zm.] [20]	5.09.2005	29.06.2006	Wojewoda Wielkopolski
3.	Decyzja zatwierdzająca dokumentację hydrogeologiczną określającą warunki hydrogeologiczne	Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze [Dz. U. 2005 r., Nr 228, poz. 1947, ze zm.] [23]	15.05.2006	19.06.2006	Marszałek Województwa Wielkopolskiego
3.	Decyzja zatwierdzająca projekt prac geologicznych dla ustalenia warunków geologiczno-inżynierskich projektowanego zbiornika	Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze [Dz. U. 2005 r., Nr 228, poz. 1947, ze zm.] [23]	20.09.2005	01.03.2006	Minister Środowiska
4.	Pozwolenie wodnoprawne	Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne [Dz. U. 2005 r. Nr 239, poz. 2019, ze zm.] [18]	3.07.2006	12.12.2006	Wojewoda Wielkopolski (od 1 stycznia 2008 r. marszałek województwa)
5.	Zezwolenie na wycięcie drzew	Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody [Dz. U. 2004 r. Nr 92, poz. 880, ze zm.] [17]	23.09.2005	19.09.2006	Burmistrz Miasta i Gminy w Gołańczy
6.	Pozwolenie na budowę	Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane [Dz. U. 2006 r. Nr 156, poz. 1118, ze zm.] [24]			Wojewoda Wielkopolski
7.	Pozwolenie na użytkowanie po zakończeniu realizacji inwestycji	Ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo Budowlane [Dz. U. 2006 r. Nr 156, poz. 1118, ze zm.] [24]			Wojewódzki Inspektor Nadzoru Budowlanego

Ponieważ inwestycja „Zbiornik Laskownica” została uznana za przedsięwzięcie mogące znacząco oddziaływać na środowisko (wys. piętrzenia pow. 5 m), WZMiUW w Poznaniu z wnioskiem o wydanie decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach zgody na realizację przedsięwzięcia zwrócił się 5 września 2005 do Wojewody Wielkopolskiego. Na tym etapie szczegółową charakterystykę inwestycji, jej wpływ na środowisko przyrodnicze oraz na obiekty zabytkowe przedstawiono w załączonych do wniosku o wydanie decyzji środowiskowej: „Raportcie o oddziaływaniu na środowisko” oraz „Koncepcji zabezpieczenia obiektów architektonicznych”.

Przed wydaniem decyzji środowiskowej, zgodnie z art. 48 ust. 2 pkt 1 Ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska [Dz. U. 2006 r. Nr 129, poz. 902, ze zm.] [20], warun-

hydrogeologicznej określającej warunki hydrogeologiczne oraz na wykonanie otworów obserwacyjnych w otoczeniu projektowanego Zbiornika Laskownica w rejonie Gołańcz-Laskownica, pow. wągrowiecki, woj. wielkopolskie”. Organem właściwym do zatwierdzenia projektu prac geologicznych dotyczących warunków hydrogeologicznych w przypadku projektowanej inwestycji mogącej zanieczyścić wody podziemne i zaliczonej do przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko, zgodnie z art. 45 ust. 1 i 1a oraz art. 103 ust. 3. pkt 1, lit. g Ustawy z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze, był Marszałek Województwa Wielkopolskiego.

Obecnie inwestor jest na etapie przygotowania wniosku o wydanie pozwolenia na budowę. Podstawowym warunkiem jego uzyskania zgodnie z przepisami Ustawy z dnia 7 lipca

Fot. 1. Zbiornik retencyjny Jeżewo na Pogonie zrealizowany przez WZMiUW w Poznaniu w 2003 r.

Fot. 3. Widok przyszłej czaszy zbiornika z istniejącym obecnie J. Łaskownickim

Fot. 2. Zabytkowy park podworski w Łaskownicy Małej, w stosunku do którego WZMiUW w drodze decyzji środowiskowej zobowiązany jest, zgodnie z zakresem przedstawionym w raporcie o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko oraz koncepcji zabezpieczenia obiektów archeologicznych, wykonać kompensację przyrodniczą

Fot. 4. Czasza projektowanego zbiornika z wyraźną linią brzegową oraz Struga Gołaniecka

1994 r. Prawo budowlane [Dz. U. 2006 r. Nr 156, poz. 1118, ze zm.] [24] jest nabycie praw do dysponowania gruntami na cele budowlane. Łączna powierzchnia gruntów niezbędnych pod realizację inwestycji Zbiornik Łaskownica to 106,35 ha (82 działki), z tego:

- grunty do przejęcia ogółem: 40,29 ha, w tym: od Skarbu Państwa: 24,7 ha, od samorządu powiatowego: 0,54 ha, od samorządu gminnego: 15,05 ha
- grunty do wykupienia od osób indywidualnych obejmują: 66,06 ha.

Pomimo dużego zainteresowania rolników indywidualnych wykonaniem zbiornika retencyjnego, negocjacje związane z wykupem na rzecz Skarbu Państwa gruntów są bardzo trudne. Prawie wszyscy zainteresowani rolnicy warunkują swój akcept od możliwości nabycia gruntów z puli gruntów należących do ANR (znajdujących się w pobliżu przyszłego zalewu). Wielomiesięczne rozmowy inwestora z ANR przyniosły efekt w postaci zarezerwowania przedmiotowych gruntów na poczet przyszłego przetargu.

Równocześnie prowadzona jest procedura podziałowa działek przejmowanych w części. Po uprawomocnieniu się postanowień dot. zaopiniowania wstępnych projektów podziału działek, WZMiUW wystąpił do UMiG Gołańcz z wnioskiem o wydanie decyzji zatwierdzających podziały. Uzyskanie decyzji wydłużyło się jednak ze względu na brak miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla obszaru objętego inwestycją „Zbiornik Łaskownica” i najbliższego otoczenia inwestycji oraz rozpoczętą procedurę jego uchwalenia. Zgodnie

z art. 94 ust. 2 Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami [Dz. U. 2004 r. Nr 261, poz. 2603, ze zm.] [19] brak mpzp uniemożliwia rozpoczęcie procedury podziałowej do dnia uchwalenia mpzp a gdyby ten plan nie został uchwalony – do czasu 12 miesięcy od dnia wpłynięcia wniosku o podział.

W przygotowaniu do realizacji tak złożonych inwestycji jak np. zbiornik retencyjny, poza długim okresem uzyskania decyzji administracyjnych, trudnym i problematycznym procesem (przywiązanie do ojcowizny, niechęć do projektu) okazuje się być wykup gruntów od rolników indywidualnych. Proces ten musi być poprzedzony wykonaniem materiałów geodezyjnych (ustalenie prawowitych właścicieli, pomiary w terenie, podziały działek, uzyskanie wypisów i wyrysów działek) oraz wyceną nieruchomości przez biegłego rzeczoznawcę majątkowego. Przygotowanie powyższych materiałów daje inwestorowi podstawę do przeprowadzenia wielokrotnych (częsta zmiana żądań cenowych) i trudnych negocjacji. W przypadku pozytywnego uzgodnienia wyceny, całość materiałów przekazywana jest z wnioskiem przez Starostę Powiatowego w Wągrowcu do Wojewody Wielkopolskiego. Dopiero po uzyskaniu jego zgody na nabycie gruntów na rzecz Skarbu Państwa może nastąpić podpisanie aktów notarialnych.

W przypadku omawianej inwestycji, dla której została wydana decyzja o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego istnieje jeszcze możliwość wyłączenia nieruchomości zgodnie z art. 112. Ustawy z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami [Dz. U. 2004 r. Nr 261, poz. 2603, ze zm.] [19], jeżeli dany cel publiczny nie może być osiągnięty w inny sposób. Organem właściwym będzie w tym przypadku Starosta Wągrowiecki.

Podsumowanie

Przy ustalaniu lokalizacji obiektów małej retencji należy kierować się wytycznymi *Ramowej Dyrektywy Wodnej* [2], które zakładają racjonalizację zagospodarowania przestrzennego obszarów zagrożonych suszą, poprawę skuteczności obiektów technicznych oraz zwiększenie naturalnej retencji, a także zatwierdzonymi do realizacji programami wojewódzkimi.

Inwestycje związane z gospodarką wodną w obecnych uwarunkowaniach formalno-prawnych należą do skomplikowanych. Inwestor ze względu na liczne wymogi formalne i uzgodnienia natrafia na etapie przygotowania inwestycji do realizacji na liczne utrudnienia.

Przygotowanie do realizacji zbiornika wodnego (od uzyskania decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego po decyzję o pozwoleniu na budowę) wynosi około 2-3 lata. W tym czasie niekiedy kończy się już ważność niektórych wydanych decyzji np. pozwolenia wodnoprawnego, którego ważność w przypadku wykonania urządzeń wodnych wynosi 2 lata. O decyzję o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego inwestor wystąpił już pod koniec 2004, tymczasem pomimo sporej determinacji zarówno ze strony WZMiUW w Poznaniu, jak i władz lokalnych nadal nie udało się uzyskać pozwolenia na budowę (stan na listopad 2007).

Oprócz przewlekłych procedur uzyskania poszczególnych decyzji administracyjnych – pomimo obowiązywania Ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. *Kodeks postępowania administracyjnego* [Dz. U. 2000 r. Nr 98, poz. 1071, ze zm.] [16] obligującej, zgodnie z art. 35. organy administracji publicznej do załatwiania spraw wymagających postępowania wyjaśniającego w ciągu 1 miesiąca bądź 2 miesięcy – w przypadku spraw szczególnie skomplikowanych – poważnym problemem jest również brak wydzielonych środków finansowych na przygotowanie i realizację zadań wynikających z programów wojewódzkich małej retencji wodnej. Brak wystarczającej ilości środków na inwestycje melioracyjne a w szczególności na inwestycje związane z retencjonowaniem wód, sprawia, że inwestycje te są podejmowane z dużą ostrożnością i w mniejszym zakresie, niż to przewiduje perspektywiczny program małej retencji.

Do głównych utrudnień w procesie przygotowania inwestycji, poza wymienionymi wcześniej, zalicza się jednak przede wszystkim skomplikowane i długotrwałe procedury pozyskiwania gruntów pod przyszłe przedsięwzięcia (m.in. nabywanie gruntów na podstawie umów cywilno-prawnych).

Podstawowym warunkiem umożliwiającym sprawniejsze przygotowanie do realizacji inwestycji z zakresu małej retencji wodnej jest usprawnienie procedur administracyjnych drogą zmian w obowiązujących przepisach prawnych.

LITERATURA

1. *Aktualizacja programu małej retencji wodnej do realizacji w latach 2005-2015 na terenie województwa wielkopolskiego*. 2005. Biuro Projektów Wodnych Melioracji i Inżynierii Środowiska BIPROWODMEL. Sp. z o.o. w Poznaniu.
2. *Dyrektywa 2000/60/WE z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej* [Dz. Urz. WE 327 z 22.12.2000] *Ramowa Dyrektywa Wodna*
3. *Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 85/337/EWG z dnia 27 czerwca 1985 roku w sprawie oceny wpływu wywieranego przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko* [Dz. Urz. WE L 175 z 05.07.1985, str. 40, L 73 z 14.03.1997, str. 5 i L 156 z 25.06.2003, str. 17]
4. *Gospodarka wodna w projektach regionalnych programów operacyjnych 2007-2013*. 2006. M. Wiśniewska, M. Babicz (red.). WWF Polska, 52 ss.
5. KOWALEWSKI Z. 2004. *Realizacja programów rozwoju małej retencji w Polsce w latach 1997-2003*. Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu. Inżynieria Środowiska XIII. Nr 502: 195-210.
6. MROZIK K., PRZYBYLA CZ. 2007. *Przestrzenne zróżnicowanie inwestycji małej retencji wodnej w Polsce w latach 1998-2005*. Wiad. Łąk. i Melior. 4, s.
7. *Polityka ekologiczna Państwa na lata 2003-2006 z uwzględnieniem perspektywy na lata 2007-2010*. 2002. Rada Ministrów. Warszawa, 69 ss.
8. *Porozumienie z dnia 11 kwietnia 2002 r. zawarte pomiędzy Ministrem Środowiska, Ministrem Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Prezesem Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa oraz Prezesem Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej dotyczącej kwestii współpracy na rzecz zwiększenia rozwoju małej retencji wodnej oraz upowszechniania i wdrażania proekologicznych metod retencjonowania wody*. 2002. w: MIODUSZEWSKI W. 2003. *Ochrona zasobów wodnych i środowiska naturalnego*. Poradnik. IMUZ Falenty, s. 42-45.
9. *Porozumienie z dnia 21 grudnia 1995 r. zawarte między Ministrem Rolnictwa i Gospodarki Żywnościowej a Ministrem Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa dotyczące współpracy w zakresie programu małej retencji*. 1995. w: MIODUSZEWSKI W. 2003. *Ochrona zasobów wodnych i środowiska naturalnego*. Poradnik. IMUZ Falenty, s. 39-41.
10. *Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko*. 2006. *Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia 2007-2013*. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów. Warszawa, 29 listopada 2006 r., 154 ss.
11. *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013*. 2007. MRiRW. Warszawa. 400 ss.
12. *Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000* [Dz. U. 2004 r. Nr 229, poz. 2313 ze zm.]
13. *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2004 r. w sprawie określenia rodzajów przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko oraz szczególnych warunków związanych z kwalifikowaniem przedsięwzięcia do sporządzenia raportu o oddziaływaniu na środowisko* [Dz. U. 2004 r. Nr 257, poz. 2537 ze zm.]
14. *Strategia Rozwoju Kraju*. 2006. MRR. Warszawa, 184 ss.
15. *Strategia Rozwoju Województwa Wielkopolskiego do 2020 roku*. 2005. Poznań. 76 ss.
16. *Ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego* [Dz. U. 2000 r. Nr 98, poz. 1071, ze zm.]
17. *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* [Dz. U. 2004 r. Nr 92, poz. 880, ze zm.]
18. *Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne* [Dz. U. 2005 r. Nr 239, poz. 2019, ze zm.]
19. *Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami* [Dz. U. 2004 r. Nr 261, poz. 2603, ze zm.]
20. *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska* [Dz. U. 2006 r. Nr 129, poz. 902, ze zm.]
21. *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym* [Dz. U. 2003 r. Nr 80, poz. 717, ze zm.]
22. *Ustawa z dnia 3 lutego 1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych* [Dz. U. 2004 r. Nr 121, poz. 1266, ze zm.]
23. *Ustawa z dnia 4 lutego 1994 r. Prawo geologiczne i górnicze* [Dz. U. 2005 r. Nr 228, poz. 1947, ze zm.]
24. *Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane* [Dz. U. 2006 r. Nr 156, poz. 1118, ze zm.]
25. *Ustawa z dnia 19 października 1991 r. o gospodarowaniu nieruchomościami rolnymi Skarbu Państwa* [Dz. U. 2004 r. Nr 208, poz. 2128, ze zm.]

prenumerata 2009 prenumerata 2009 prenumerata 2009 prenumerata 2009 prenumerata 2009

PT Czytelnicy!

Uprzejmie zapraszamy do prenumeraty naszego czasopisma.

Prenumerata na rok 2009 wynosi:

roczna – 160 zł, półroczna – 80 zł, pojedynczy egzemplarz – 40 zł.

prenumerata 2009 prenumerata 2009 prenumerata 2009 prenumerata 2009 prenumerata 2009

